

Lukáš Dirga

Fenomén bezdomovectví: Případová studie klientů organizace Naděje¹

Abstract

In this article the author contributes to a sociological perspective of the unemployment of the people without a home. He postulates that education has the strongest effect on the level of unemployment of people without a home. This relationship between unemployment of this specific social group and the education is controlled by a set of independent variables. Assumptions are focused on the influence of sex, age, marital status, family background, education and a number of children. Six hypotheses are tested using OLS regression and logistic regression. Results are compared and generalized to a population of clients of the Naděje organization, which provides help and support for homeless people. This analysis uses a data set collected by the organization. Results confirm some hypotheses and contribute to a point of view regarding unemployment of homeless people influenced by the same factors as in the majority population, but there are also several exceptions in specific populations of the Naděje organization's clients, especially in the case of education.

Keywords: Homelessness, Unemployment, Statistical Analysis, OLS regression, Logistic regression

1) Rád bych poděkoval recenzentům za jejich připomínky, které přispěly k výsledné podobě předkládaného textu.

1. Úvod

Předkládaná stať se zabývá problematikou fenoménu bezdomovectví, který se stává ve vyspělých společnostech (nejen) „Západu“ velkým sociálním problémem. Na tento jev je potřeba nahlížet v perspektivě strukturálních tlaků, protože jen těžko budeme obhajovat dobrovolnou volbu jako primární důvod výskytu bezdomovců. Někteří autoři uvádějí, že dobrovolné bezdomovectví je pojem velmi problematický, protože může sloužit jako vlastní legitimizace a odůvodnění si této nepříznivé životní situace z perspektivy samotných bezdomovců, než jako opravdový důvod bezdomoveckého života (Kosová, Omelková a Sedláček 2004, 25) - stále však není možné dobrovolné bezdomovectví zcela vyloučit a ignorovat). Je to však spíše otázkou tlaků moderní společnosti, jež vytváří takové struktury, které ve svém důsledku plodí jako nezamýšlený efekt právě výskyt bezdomovectví. I přes tento fakt je výzkum bezdomovectví v českém kontextu do určité míry poddimenzovaný, i když v současné době jsou již publikovány některé studie, které se tímto fenoménem zabývají z různých pozic, např. z perspektivy adaptace bezdomovců na urbánní prostředí (Hejnal 2011), či jako specifický způsob života daných jedinců (Holpuch 2011) nebo z pohledu historie (Vašát 2012). Tyto výzkumy dávají příslib komplexnějšímu výzkumu situace bezdomovců v České republice v následujících letech. Poddimenzovanost však tkví v metodologickém přístupu ke studiu bezdomovectví v českém kontextu. Většina výzkumů, které se již touto problematikou zabývají, využívá kvalitativní metodologický aparát. V zásadě tedy existují dva hlavní způsoby, jak získávat informace o fenoménu bezdomovectví: kvantitativní a kvalitativní. Kvantitativní výzkum nabízí možnost získat data o poměrně velkém množství jedinců (například skrze dotazníkové šetření) a na těchto datech poté testovat předpokládané příčinné souvislosti vzniku bezdomovectví. Kvalitativní výzkum naopak nabízí hlubší vhled do situace konkrétních jedinců a možnost pochopení konkrétních faktorů ovlivňujících jednotlivé bezdomovce, jejich životní trajektorie, význam, jenž danému jevu přiřkládají apod. – tedy získáme jejich vnitřní perspektivu. V současné době převládá kvalitativní přístup k výzkumu bezdomovců reprezentovaný mimo jiné výše uvedenými výzkumy. Z mého pohledu je však také zajímavý a přínosný kvantitativní směr bádání na poli reality bezdomovců v České republice (nedostatek kvantitativních výzkumů je do značné míry způsoben nedostatkem vhodných dat). Mnohé zahraniční studie se tématu bezdomovectví věnují při využití kvantitativních metod zpracování dat (Entner Wright 1998; Kemp, Mackay a Lynch 2001; Yanos, Felton a Tsemberis 2007), kdežto v České republice je sociálně-vědní kvantitativní výzkum tohoto fenoménu stále poměrně málo využívanou technikou. Pokud už nějaké takové výzkumy jsou, tak se často provádějí v rámci smíšeného designu spolu s využitím kvalitativních technik (např. Toušek 2009).

Obecné upozadění tohoto fenoménu jiným sociálním tématům může být způsobeno vztahem k historii českých zemí. Za bývalého režimu bylo bezdomovectví „zneviditelňováno“ a plně se projevilo až po změně režimu v roce 1989 ve spojitosti

s příchodem nového společensko-politického klimatu. Ten, kdo nepracoval či se nevy-skytoval v místě svého bydliště, byl za komunismu stíhán pro trestný čin příživnictví a posléze umístěn v některém z nápravných zařízení (Štěchová, Luptáková a Kopoldová 2008, 4). Bezdomovectví je problémem jednak sociální segregace a exkluze, což může negativně ovlivňovat společenskou kohezi, ale také je to častý zdroj kriminálního jednání, kdy jsou bezdomovci z důvodu jejich situačního kontextu nuceni páchat trestné činy či se uchýlovat k žebrotě. Fenomén bezdomovectví je problémem zejména velkých měst, kdy je považován za černou kaňku na jinak perfektním profilu metropole.

Z důvodu výše nastíněné společenské významnosti tohoto tématu je tento text zaměřen právě na problematiku bezdomovectví, konkrétně na specifickou situaci nezaměstnanosti v této sociální skupině. Nezaměstnanost je obecně považována za jeden z klíčových spouštěčů či příčin vzniku bezdomovectví spolu s chudobou, zdravotním stavem (zejména psychické poruchy), narušením rodinných a sociálních vazeb, nebo různými druhy závislostí (Štěchová 2009, 2). Je tedy relevantní zajímat se o to, které faktory mají jaký vliv na dobu strávenou bez zaměstnání v případě bezdomovců. Oba uvedené fenomény (bezdomovectví a nezaměstnanost) se nyní dostávají do středu sociálních politik mnoha vyspělých států, které se snaží tyto problémy analyzovat/řešit a redukce všech forem nezaměstnanosti (včetně nezaměstnanosti sociálně vyloučených, mezi které můžeme řadit skupinu bezdomovců) se stává politickou prioritou (Mareš 2002, 113). Nezaměstnanost je sociálním problémem číslo jedna v mnoha vyspělých státech, což je jen umocněno současnou ekonomickou krizí, která může nabývat (a také nabývá) nejen státního rozměru, ale také rozměru globálního, kdy se často hovoří o globální ekonomické krizi. Poměrně zásadní v řešení krize (v souvislosti s nezaměstnaností) je otázka schopnosti státu regulovat trh práce, kdy se právě úloha a působení státu v této oblasti ukázalo jako nedostatečné (Lisá 2010, 27). Jedním z důsledků zkušenosti s nezaměstnaností je produkce specifického subtypu nezaměstnanosti – nezaměstnanosti dlouhodobé – která výrazně snižuje možnost jedince, jenž se v ní ocitne, aby se znovu zapojil do pracovního trhu. Výzkumným cílem předkládané práce je tedy objasnit faktory, které ovlivňují nezaměstnanost v této specifické populaci bezdomovců. Teorie, jež jsou pro danou problematiku nezaměstnanosti postulovány, se zaměřují zejména na střední třídu, ale budou stejné principy, které platí pro střední třídu, platit i pro populaci bezdomovců? V této stati se autor snaží aplikovat tyto teorie na specifickou populaci bezdomovců a ukázat, zda i v tomto specifickém kontextu budou platit. Snaží se vymezit hranice platnosti těchto teorií a ukázat, za jakých okolností platí a za jakých již svou výpovědní hodnotu ztrácí.

Empirická část vychází z kvantitativní analýzy provedené při využití dat Českého datového archivu týkajících se klientů organizace Naděje² (data jsou získána za období 1993–2004), jež je jednou z největších organizací poskytující pomoc a sdružující bezdomovce v České republice. Statistická analýza je provedena ve dvou krocích. V prvním kroku je použita OLS regrese k prověření vztahu mezi dobou strávenou bez zaměstnání a hlavní vysvětlující proměnnou, kterou je v tomto případě nejvyšší ukončené vzdělání. Tento vztah je poté prověřen při kontrole vlivu ostatních vybraných nezávislých proměnných. V druhém kroku jsou výsledky zjištěné pomocí OLS regrese porovnány s výsledky plynoucími z logistické regrese, jež pracuje se stejnou sadou vysvětlujících proměnných. Cílem je rozšířit jednu analytickou metodu o poznatky z metody druhé a vykreslit tak ucelený obraz o zkoumané problematice. Pomocí statistické analýzy budou potvrzeny, či vyvráceny pracovní hypotézy vycházející z teoretického ukotvení výzkumu.

2. Kdo je to bezdomovec a z jakých příčin se jím jedinec může stát?

Z hlediska právního vymezení můžeme za bezdomovce považovat člověka, který je označen jako „osoba bez přístřeší“ či jako „osoba v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení“ (zák. č. 108/2006 Sbírky o sociálních službách). Již takovéto samotné označení způsobuje u dotyčného stigmatizaci, jež mu následně znesnadňuje plnohodnotné zapojení do společenského života. Za této situace je bezdomovec považován za společensky nepřizpůsobivého a tudíž také deviantního. Stručnou a jasně vymezenou definici přináší také Varga, jenž definuje bezdomovectví jako stav extrémní segregace, kdy jedinci, kteří jej zažívají, nemají možnost tento stav změnit (Varga 2005, 101). Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci FEANTSA vytvořila komplexní typologii bezdomovectví ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion), jež má za cíl přispět k lepšímu porozumění tohoto fenoménu na evropské i národní úrovni. Základem této typologie je rozlišení mezi sedmi kategoriemi bezdomovců, kterými jsou lidé bez střechy, lidé bez domova, lidé s nejistým a nevyhovujícím bydlením, lidé s nevyhovujícím bydlením a sociální izolací v legálně obývaném obydlí, lidé s nevyhovujícím bydlením (jisté užívací právo), lidé s nejistým bydlením vhodným k užívání, ale bez užívacího práva a lidé zažívající sociální izolaci v kontextu jistého a vhodného bydlení (Hradecký 2007, 9–10). Klienty organizace Naděje lze označit za osoby bez domova, jež mají místo vhodné k obývání (azylový dům), ale nemají žádné užívací právo, žádný právní nárok na jeho obývání. Pokud je tedy v následujícím

textu pracováno se zkoumanou populací bezdomovců, tak se tím rozumí právě skupina lidí bez domova (klienti organizace Naděje). Interpretace a výsledky je tedy nutné číst a nahlížet v perspektivě této skupiny, která je do značné míry odlišná od ostatních výše uvedených typů bezdomovectví. Není proto možná generalizace na celou populaci bezdomovců v České republice. Definice lidí bez domova jako specifického subtypu bezdomovectví tvoří kontury zkoumané populace.

Zásadním problémem bezdomovců je nezaměstnanost, jež je jednou z hlavních příčin výskytu tohoto fenoménu (Štěchová, Luptáková a Kopoldová 2008; Štěchová 2009). Ztráta zaměstnání a s tím se pojící ekonomická nouze (ve smyslu nedostatku finančních zdrojů) přispívá ke špatné situaci bezdomovců, potažmo znesnadňuje nalezení práce nové, což v důsledku vytváří uzavřený kruh nezaměstnanosti bezdomovců, ze které se tito jedinci jen těžko dostávají. Problematickou situaci ohledně nezaměstnanosti bezdomovců spolu-produkuje také česká legislativa, kdy může o dávky podpory v nezaměstnanosti žádat pouze jedinec, jenž za poslední tři roky odpracoval alespoň dvanáct měsíců. Právě tuto podmínku bezdomovci často nesplňují a nemají tak nárok na minimální příspěvek, který by jim mohl pomoci se z jejich nelehké situace dostat (Hradecký 2006a, 15). Úzká spojitost mezi bezdomovectvím a nezaměstnaností byla také jedním z důvodů, proč nebylo bezdomovectví za minulého režimu v kontextu Československa vidět. Do roku 1989 byla uměle udržována téměř nulová nezaměstnanost a také byl v platnosti zákon o příživnictví, což dohromady eliminovalo výskyt problematiky života jedinců bez domova. Po roce 1989 však tato státem garantovaná zaměstnanost přestala existovat a negativa spojená s bezdomovectvím se začala naplno projevovat (Hradecký 2008, 180).

V odborné literatuře je často diskutováno téma spouštěčů bezdomovectví, protože znalost těchto jednotlivých faktorů, které k výskytu tohoto jevu napomáhají, je nezbytnou součástí efektivní prevence. Nejčastěji jmenovanými faktory jsou: nezaměstnanost, nízká úroveň vzdělání, problémy v oblasti partnerských vztahů, závislost na návykových látkách či zdravotní postižení (Štěchová, Luptáková a Kopoldová 2008, 34; Štěchová 2009, 2). Debata ohledně možných příčin bezdomovectví je vedena ze dvou různých úhlů pohledu. Jednak jako důsledek vlivu strukturálních tlaků, kde je primární důraz kladen na sociálně-ekonomické faktory jako sociální politika státu, nezaměstnanost, chudoba a ekonomický blahobyt dané společnosti apod. Druhý protipól této debaty tvoří perspektiva vyzdvihující zejména osobní selhání jednotlivce, kam jsou řazeny faktory jako závislosti (gamblerství, alkoholismus, narkomanie apod.), špatné vzdělání a kvalifikace, zdravotní stav apod. (Kosová, Omelková a Sedláček 2004). Předkládaná studie nemá ambice být komplexní analýzou všech možných vlivů, či faktorů způsobujících bezdomovectví. Důraz je kladen především na vztah mezi nezaměstnaností (jako faktorem strukturálním) a vzděláním (jako faktorem individuálním). Celá tato debata je však rámována významným trendem, který ke vzniku bezdomovectví přispívá – tímto trendem je sociální exkluze či sociální vyloučení. Za základ sociálního vyloučení

2) Organizace Naděje je občanským sdružením registrovaným u Ministerstva vnitra České republiky od 21. 8. 1990. Ve svých zařízeních i mimo ně poskytuje Naděje lidem v nouzi pomoc duchovní, morální, sociální, zdravotní, lékařskou, hygienickou, stravovací, ubytovací, hmotnou, právní, poradenskou, osvětovou, vzdělávací, výchovnou apod.

je často považována zejména ztráta placeného zaměstnání, která je důsledkem nedostatků kvalifikace - vzdělání, (Mareš 2006, 19). Mnozí autoři uvádí jako jednu ze současných forem vyloučení právě bezdomovectví (Mareš 2000; Musil 2008). Pod pojmem vyloučení je nutné si představit mechanismus, kterým je jedinec či určitá skupina jedinců izolována od většinové společnosti. Izolace je nejvíce viditelná ve formě prostorové segregace, kdy jsou tyto skupiny vytlačovány do určitých městských oblastí. Jakou roli zde hraje nezaměstnanost? Jelikož jsou tito jedinci chyceni v „pasti chudoby“, tak se vytváří tzv. kultura chudoby (jako ekvivalent lze použít pojem *underclass*), která je tvořena jedinci, kteří jsou vytlačeni z trhu práce, jsou nezaměstnaní (často dlouhodobě) a stávají se závislími na dávkách sociálního státu (Mareš 2000, 291–292). Sociální exkluze přitom může mít mnoho dimenzí, jako je ekonomická (dlouhodobá nezaměstnanost apod.), sociální (rozpad sociálních vazeb, socio-patologické jevy apod.), politická (např. nemožnost participace na politickém rozhodování), komunitní (degradované prostředí), individuální (např. fyzický, či psychický handicap), skupinová či prostorová (Mareš a Sirovátko 2008, 274–275).

Spolu se ztrátou zaměstnání jako nejdůležitějšího faktoru ovlivňujícího situaci bezdomovců, je nutné zaměřit svou pozornost i na ostatní vedlejší faktory. Tyto faktory ve většině případů nepůsobí samostatně, ale jsou ve vzájemné závislosti. V analýze není pracováno se všemi možnými faktory, které ovlivňují bezdomovectví či ztrátu zaměstnání. Toto je omezení výzkumu, které je nutné při hodnocení validity získaných výsledků brát v potaz. Vybrané faktory jsou otázkou volby autora a je pravděpodobné, že by jiný autor mohl do analýzy zahrnout „spouštěče“ jiné. Za (minimálně teoretickou) zmínku stojí faktory závislosti a zdravotního stavu. Závislost na herních automatech, alkoholu, drogách či jiných typech návykových látek se může výrazným způsobem podepsat na životní situaci jedince, kdy je jednou z extrémních variant i ztráta zaměstnání, potažmo bydlení. V podobném duchu, možná ještě více intenzivně, působí také zdravotní stav. Fyzické či psychické onemocnění je dalším z možných aspektů ztráty zaměstnání a s tím se pojící ztráty „domova“ (Štěchová, Luptáková a Kopoldová 2008, 34; Štěchová 2009, 2–3).³

Na ztrátu bydlení má, dle relevantních studií, vliv mimo jiné partnerský status, kdy je fakt, že člověk žije sám, považován za negativní ve spojitosti se situačním kontextem a životní situací daného jedince (Štěchová 2009, 3). Partnerský status, tedy

to, zda partner žije s partnerem, či bez něj, je jeden z nejčastějších subjektivních důvodů, které bezdomovci uvádějí jako příčinu jejich neutěšené situace. Ztráta partnera je hlubokým zásahem do života jedince a následně ovlivňuje jeho životní biografii, z čehož může plynout i následná ztráta zaměstnání jako vedlejší důsledek (Hradecký 2005, 12). Přítomnost partnera také pomáhá lépe zvládnout situaci bez zaměstnání, čímž se následně usnadní nalezení nové pracovní pozice. V důsledku to tedy znamená, že jedinec, jenž žije s partnerem, má větší rodinnou podporu, snáze si nalezne případně nové zaměstnání, což výrazně zkracuje dobu strávenou v nezaměstnanosti. „*Sociální opora ze strany rodiny, zejména životního partnera, patří mezi důležité faktory, které pomáhají zvládnout tuto zátěžovou situaci. Dlouhodobě nezaměstnaný člen rodiny ovlivní rodinné soužití. Protože tato situace prověřuje kvalitu rodinných vztahů, lépe ji zvládají lidé, kteří se mají o koho opřít, kteří mají možnost otevřeně o své situaci hovořit se svými blízkými, a to bez výčitek a bez planého litování*“ (Buchtová 2002, 107).

Pokud se zamyslíme nad potenciálními příčinami ztráty zaměstnání, bude na jedné z předních příček figurovat také faktor vzdělání, kdy je nízká úroveň vzdělání považována za přítěžující okolnost. Čím má jedinec vyšší vzdělání, tím je i vyšší pravděpodobnost, že bude mít lépe placenou práci, jistější pozici a snáze se mu bude hledat případná nová pracovní pozice. Zaměstnavatelé při výběru svých potenciálních zaměstnanců zohledňují kvalifikaci získanou zejména vzděláním jako jeden z rozhodujících faktorů pro přijetí či nepřijetí daného jedince do pracovního poměru (Sirovátko 1995; Mareš, Sirovátko a Vyhlídal 2003). Tímto výčtem sociálních faktorů, které mají vliv na nezaměstnanost bezdomovců, se dostáváme k první a druhé hypotéze, které budou v následné analýze potvrzeny, či vyvráceny⁴:

H₁: Čím nižší bude mít jedinec vzdělání, tím vyšší bude jeho doba strávená bez zaměstnání.

H₂: Jedinec, který bude žít mimo manželský svazek, bude mít vyšší dobu strávenou bez zaměstnání, než jedinec, který žije v manželském svazku (Je pravděpodobné, že většina bezdomovců bude žít mimo manželský svazek, ale nelze tuto perspektivu uplatnit na všechny. Z toho důvodu lze předpokládat pozitivní efekt manželského soužití u těch jedinců, kteří na něm participují).

3) *Proměnná zdravotní stav je v analýze vynechána z důvodu nevhodného pokrytí pozorování, tzn., že je v datovém souboru velmi málo pozorování, která by zahrnovala informaci o zdravotním stavu (cca 6,6 %). Zahrnutí této proměnné do analýzy by vedlo k významnému zmenšení zkoumané populace a ke ztrátě velké části pozorování. Z toho důvodu byla tato proměnná vynechána. Autor si však je vědom toho, že absence proměnné zdravotní stav může ovlivnit validitu výsledků.*

4) *Testované hypotézy vycházejí zejména z teorií formulovaných pro střední třídu (ne přímo pro bezdomovce) a z toho důvodu mohou působit jako irelevantní pro skupinu bezdomovců. Nicméně testování takovýchto hypotéz na datech týkajících se klientů organizace Naděje poslouží jako způsob potvrzení, či vyvrácení vhodnosti aplikace uváděných předpokladů na jejich životní realitu.*

Vedle sady sociálních faktorů ovlivňujících délku nezaměstnanosti bezdomovců existují také demografické proměnné, které mají na specifickou nezaměstnanost lidí bez domova vliv. Nejdůležitějšími faktory jsou gender a věk. Studie odhalily, že fenomén bezdomovectví (a s tím spojené nezaměstnanosti bezdomovců) je zejména na straně mužů, kdy je u nich mnohem vyšší riziko výskytu bezdomovectví, než u žen (Štěchová 2009, 3). Je známou věcí, že muži a ženy na pracovním trhu nezastávají stejné pozice, ale ženy jsou systematicky směřovány do horších pozic tzv. sekundárního trhu. Zde jsou méně stabilní a hůře placené pracovní pozice. Ve struktuře pracovního trhu dále fungují bariéry, které ženám brání proniknout do lépe placených zaměstnání. Myšleny jsou tím skleněný strop, který brání ženám proniknout výše (je to v podstatě neviditelná strukturální bariéra pro ženy), a skleněný výtah, který naopak pomáhá mužům získávat a udržovat si lepší pozice v porovnání se ženami (Šmídová 2009, 709).

Druhým demografickým ukazatelem, se kterým je v tomto textu pracováno, je věk. Autor vychází z předpokladu, že věk obecně zvyšuje riziko nezaměstnanosti, což se projeví ve stejném směru také v případě skupiny bezdomovců. Na pracovním trhu se pozice uvolňují stále mladším generacím, což způsobuje nedostatek pracovních míst pro jedince s vyšším věkem. V moderních západních společnostech, kam je řazena také Česká republika, je patrný efekt ageismu, což je forma ideologie stratifikující přístup ke zdrojům na základě věku. Jednou z oblastí, kde se tato věková diskriminace projevuje je právě trh práce (Hagestad a Uhlenberg 2006, 640–643). Z výše uvedených předpokladů vychází následující hypotézy:

H₃: Doba bez zaměstnání bude v případě mužů kratší v porovnání se ženami.

H₄: Čím je jedincův věk vyšší, tím bude u dotyčného vyšší i doba strávená bez zaměstnání.

Vliv na výskyt nezaměstnanosti mají i sociální sítě daného jedince, které se utvářejí již od jeho narození. Sociální sítě jsou v tomto případě myšleny možné zdroje podpory, které by jedinec mohl získat v jeho nelichotivé situaci. Hlavní podpora vychází z rodinného zázemí, kde je vedle partnerského stavu důležitý také počet dětí. Tyto sociální sítě mohou vytvářet jedincův sociální kapitál (konexe, vazby apod.), skrze který probíhá snazší cesta k nalezení nové práce. Sociální kapitál je tedy jednou z forem jak dosáhnout určitého cíle, který si jedinec stanoví (Coleman 1998, 101). Do tohoto kapitálu by také stálo za to zahrnout sítě tvořené přáteli, ale bohužel data o počtu přátel daného jedince nejsou v datovém souboru k dispozici. Je zde tedy předpoklad, že jedinec, který bude mít větší sociální síť (v tomto případě více dětí) bude mít i snazší cestu k nalezení pracovní pozice a tedy nižší dobu bez zaměstnání. V oblasti rodinného zázemí

hraje také významnou roli to, zda jedinec pochází z úplné či neúplné rodiny. Úplnost či neúplnost rodiny zásadním způsobem ovlivňuje vztahy uvnitř rodiny, psychickou pohodu a celkově zázemí vhodné pro rozvoj a kooperaci jejich členů. V předkládané studii je pracováno s předpokladem, že děti pocházející z neúplných rodin zažívají větší stres během dětství, který se může podepsat v mnoha oblastech jejich budoucí biografie jako je škola, mezilidské vztahy, ale v neposlední řadě také úspěch na pracovním trhu (Elišková 2008, 143). Z výše uvedeného popisu vlivu rodinného zázemí na nezaměstnanost jedince vycházejí následující hypotézy:

H₅: Čím více bude mít dotyčný dětí, tím menší bude doba, kterou strávil v nezaměstnanosti.

H₆: Čím větší neúplnost rodiny, tím větší bude u jedince doba bez zaměstnání.

3. Data a proměnné

Získat statistické údaje o populaci bezdomovců je velmi obtížné, protože bezdomovectví není statistickým ukazem, ale je to dynamický fenomén, který se neustále proměňuje. Dotazovat bezdomovce na ulicích je neskutčné z důvodu jejich neustálé migrace z místa na místo (viz Hradecký 2006b). Otázkou však zůstává, do jaké míry je migrace bezdomovců v českém kontextu opravdu reálný a zmapovaný fenomén. Proti tomuto názoru může stát kritická reflexe zdůrazňující nedoloženost tohoto tvrzení, jež je v praxi spíše předpokladem než pozorovaným jevem. Jednou z efektivních metod, která má však také své metodické limity, je zaznamenávání údajů u klientů organizací, které jedince bez domova sdružují a poskytují jim pomoc různého typu. Jednou z největších organizací tohoto druhu u nás je organizace Naděje, která má své ústředí v Praze a její pobočky jsou rozesety po mnoha regionech České republiky (Hradecký 2006b, 4). Dalším možným způsobem získávání kvantitativních dat o bezdomovcích jsou různá sčítání této populace v rámci například městských správních jednotek. Tato data jsou však z velké části omezena na socio-demografické ukazatele a nepřináší tak komplexní informaci o jednotlivých aspektech bezdomovectví.

Z výše uvedeného technického důvodu jsou nejčastějším zdrojem kvantitativních informací o bezdomovcích právě tyto záznamy v klientských organizacích. V tomto textu je analyzován datový soubor týkající se klientů organizace Naděje, jenž byl zaznamenáván mezi léty 1993–2004 v ústřední pobočce v Praze. Data vznikala přepisem rozhovorů s nově příchozími i stálými členy organizace Naděje, které byly anonymně zaznamenávány do karet klientů. Daný vzorek však nelze považovat za základní populaci skupiny bezdomovců v České republice, ale jedná se o výběr klientů pražské pobočky dané organizace, kdy z celkového počtu všech příchozích byla data získána od 65,9 % z nich. Data se týkají nezaměstnanosti, rodinného a partnerského

původu jedinců či socio-demografických ukazatelů. Datový soubor zahrnuje 2110 pozorování.⁵

Závisle proměnná je v této studii nezaměstnanost klientů organizace Naděje, kterými jsou lidé bez domova. Tato proměnná je vyjádřena počtem měsíců bez zaměstnání. Za hlavní vysvětlující proměnnou bylo zvoleno vzdělání,⁶ které je kategorizováno do pěti hodnot (neukončené základní, základní, vyučen bez maturity, střední škola s maturitou, vysokoškolské). K této hlavní vysvětlující proměnné je přidán blok kontrolních nezávislých proměnných, kam je řazeno pohlaví, věk, partnerský status, počet dětí a rodinný původ. Pohlaví je dichotomická proměnná. Proměnná věk je v datovém souboru vyjádřena specifickým způsobem a to sice jako rok narození zaokrouhlený na celá čísla. To znamená, že v podstatě čím větší je hodnota u věku (vyšší rok narození), tím je jedinec mladší. Proměnná věk, respektive datum narození, byla metodou centrování upravena do vhodné podoby. Partnerský status je rozdělen do kategorií svobodný, ženatý/vdaná, rozvedený/rozvedená, vdovec/vdova. Tato proměnná byla kategorizována do těchto hodnot z důvodu vymezení existence manželského svazku či případné ztráty partnera. Počet dětí je proměnnou dosahující hodnot 0, 1, 2, 3, 4, 5 a více. Rodinný původ byl upraven z důvodu rovnoměrného pokrytí kategorií do hodnot úplná rodina, neúplná rodina, dětský domov. Zde je jasná dělící linie mezi jednotlivými kategoriemi, kdy je pracováno s úplnou rodinou, která zahrnuje oba rodiče, či neúplnou rodinou jen s jedním rodičem a v neposlední řadě byla také zahrnuta ústavní péče, kterou reprezentuje dětský domov.⁷

4. Postup a výsledky analýzy⁸

4.1. Analytická strategie

Statistická analýza datového souboru spočívala ve dvou krocích. V první fázi byla provedena OLS regrese, jež pracovala se závisle proměnnou jako s počtem měsíců bez zaměstnání. Nejdříve byl prověřen hrubý vztah mezi závisle proměnnou a hlavní vysvětlující proměnnou, kterou bylo nejvyšší ukončené vzdělání. Tento vztah byl poté ověřen při kontrole ostatních vybraných nezávislých proměnných.

5) Původní datový soubor zahrnoval 4625 pozorování, ale během analýzy byl výzkumný vzorek očištěn od nevhodných se případů. Těmi jsou pozorování, která nezahrnovala dostatek informací o všech proměnných nezbytných pro provedení statistické analýzy.

6) V textu je pracováno s označením vzdělání, pod kterým se skrývá nejvyšší ukončené vzdělání.

7) Proměnné rodinný původ a počet dětí jsou v analýze používány jako ordinální proměnná z důvodu neefektivnosti rozdělení těchto hodnot do sady dummy variables.

8) Pro analýzu datového souboru byl využit software STATA 11.

Ve druhé fázi analýzy byla provedena logistická regrese, která pracovala s identickým datovým souborem i souborem proměnných jako v prvním kroku analýzy. Jediným rozdílem bylo převedení závisle proměnné do dichotomické podoby, kdy byl jako dělící hranice ustaven jeden rok bez zaměstnání. Toto kritérium bylo zvoleno z důvodu rozdělení proměnné na krátkodobou nezaměstnanost, která je často uváděna jako doba bez zaměstnání nepřesahující dvanáct měsíců, a dlouhodobou nezaměstnanost, jež nabývá rozmezí dvanácti měsíců a více. Vzhledem k podobě datového souboru i povaze vybraných závislých a nezávislých proměnných se jeví tyto analytické metody jako nejvhodnější k prověření výzkumné otázky týkající se vlivu vnějších faktorů na nezaměstnanost bezdomovců.

4.2. Výsledky

4.2.1. OLS regrese

Za užití metody OLS regrese bylo odhadnuto celkem 6 modelů, které zkoumají vliv vybraných nezávislých proměnných na nezaměstnanost specifické skupiny bezdomovců. Tyto modely jsou užity k testování pracovních hypotéz. Tabulka 1 reflektuje budování regresních OLS modelů při kontrole standardních chyb. Jako kontrast byla u proměnné vzdělání zvolena kategorie středoškolského vzdělání bez maturity z důvodu nejvyššího zastoupení pozorování v této kategorii a také z potřeby vytvořit určitou dělící hranici, která by ukázala, zda i vzdělání nad touto hranicí má vliv na jednotlivce a jeho dobu bez zaměstnání. U proměnné partnerský status byla za kontrast zvolena kategorie svobodný, která byla početně nejvíce zastoupena a dále je to hranice mezi lidmi, kteří nevstoupili do manželského stavu, a těmi, kteří zkušenost s manželstvím mají. Dále je v analýze pracováno s proměnnými rodinný původ a počet dětí jako s ordinálními proměnnými, ale byly vypracovány i modely s těmito proměnnými jako sadou dummy variables, které se však ukázaly jako nadbytečné, a proto se autor rozhodl těmito modely text nezatežovat⁹. Nejsilnější statisticky významný vliv si napříč všemi modely udržuje proměnná vzdělání, jež je analyzována jako sada dummy variables z důvodu nelinearity odstupů jejich jednotlivých kategorií. Dále je statisticky i věcně významný efekt věku a pohlaví. Naopak jako statisticky nevýznamné se jeví rodinný původ, počet dětí a interakce vzdělání s pohlavím.

Tabulka 2 prezentuje porovnání vhodnosti jednotlivých modelů dle testových statistik, kdy zde vychází jako nejlepší model D zahrnující vzdělání jako sadu dummy variables, partnerský status jako sadu dummy variables, pohlaví a věk. Model D má v porovnání s ostatními modely nejnižší hodnotu testového kritéria BIC, což naznačuje největší vhodnost tohoto modelu. Jakékoli snížení této testové statistiky o 10 a více

9) Analýza s těmito modely je k dispozici k nahlédnutí u autora textu na vyžádání.

bodů je, dle Rafteryho, považováno za velmi silnou evidenci vhodnosti v porovnání s kontrastním modelem (Raftery 1995, 139).

Koeficienty modelu D naznačují, že člověk se vzděláním minimálně na úrovni výučního oboru má nižší počet měsíců, které stráví bez zaměstnání v porovnání s jedincem, který má vzdělání základní, či nižší. V případě partnerského stavu je patrný trend, že jedinec, který nezažil ztrátu partnera (tedy rozvod či ovdovění) má v průměru menší dobu nezaměstnanosti v porovnání s rozvedeným či ovdovělým člověkem. Co se týká pohlaví, tak je zde patrné, že ženy stráví bez zaměstnání v průměru o 7,31 měsíců déle nežli muži s jinak stejnými charakteristikami. Věk dále ovlivňuje jedince tak, že čím je jedinec starší, tím má v průměru delší dobu bez zaměstnání v porovnání s mladšími respondenty. Proměnnou věk bylo v analýze nutné pomocí metody centrování upravit do potřebné podoby. Takováto úprava posloužila k redukci nadbytečné hodnoty konstanty a převedla proměnnou do podoby, která je pro analýzu a interpretaci vhodná. Věk je tedy následně definován jako počet let. Koeficient u věku bude v analýze vyjadřovat, o kolik měsíců se sníží dlouhodobá nezaměstnanost (či pravděpodobnost dlouhodobé nezaměstnanosti) u respondenta, jenž je o rok starší, než respondent, se kterým jej porovnáme (v ostatních charakteristikách jsou jinak respondenti totožní). Věcně tedy interpretuji koeficient věku tak, že člověk s každým dalším rokem věku bude mít v průměru o 0,63 měsíce delší dobu bez zaměstnání. Naopak jako statisticky nevýznamný se jeví počet dětí a rodinný původ.

Tabulka 1: Koeficienty OLS modelů popisujících vztah počtu měsíců bez zaměstnání v závislosti na kontrolních proměnných (standardní chyby).

Table 1: OLS model's coefficients for describing number of months of unemployment depending on a set of control variables (standard errors).

počet měsíců bez zaměstnání	A	B	C	D	E	F
<i>vzdělání jako sada dummy variables</i>						
neúplné základní	24,04*** (5,31)	24,87*** (5,29)	23,89*** (5,3)	22,24*** (5,21)	10,98n.s. (16,13)	10,07n.s. (16,19)
základní / střední škola bez maturity (kontrast)	3,06* (1,46)	3,76* (1,46)	3,41* (1,47)	3,59* (1,44)	14,56*** (5,6)	14,36* (5,61)
střední škola s maturitou	-0,85n.s. (1,99)	-1,57n.s. (1,98)	-1,91n.s. (1,99)	-2,28n.s. (1,95)	-4,65n.s. (7,19)	-4,67n.s. (7,19)
vysokoškolské	0,34n.s. (5,97)	-0,82n.s. (5,94)	-1,05n.s. (5,93)	-1,81n.s. (5,82)	19,7n.s. (21,25)	19,66n.s. (21,25)
<i>partnerský status jako sada dummy variables</i>						
svobodný/ná (kontrast)		0,2n.s. (2,09)	-0,63n.s. (2,12)	-4,89* (2,12)	-4,61* (2,13)	-4,21n.s. (2,27)
ženy/vdaná rozvedený/rozvedená		6,68*** (1,43)	6,49*** (1,43)	-0,16n.s. (1,58)	-0,06n.s. (1,58)	0,39n.s. (1,79)
vdovec/vdova		15,09* (6,47)	13,21* (6,48)	5,55n.s. (6,41)	4,99n.s. (6,41)	5,29n.s. (6,43)
pohlaví (žena = 1)			5,73** (2,24)	7,31*** (2,21)	11,18*** (3,69)	11,19*** (3,69)
věk (datum narození)				0,63*** (0,07)	0,63*** (0,07)	0,64*** (0,07)
<i>interakce vzdělání a pohlaví</i>						
neúplné základní X pohlaví					8,52n.s. (12,44)	9,24n.s. (12,5)
Základní X pohlaví					-9,93* (4,94)	-9,79* (4,94)
středoškolské s maturitou X pohlaví					1,85n.s. (6,23)	1,87n.s. (6,24)
vysokoškolské X pohlaví					-19,49n.s. (18,34)	-19,44n.s. (18,35)
rodinný původ (ordinální; 1-3)						0,48n.s. (1,08)
počet dětí (ordinální; 1-6)						-0,35n.s. (0,72)
konstanta	15,78*** (0,93)	13,05*** (1,13)	7,13*** (2,57)	-4,21n.s. (5,21)	-8,46* (4,26)	-9,23* (4,54)

Zdroj: ČSDA "Klienti organizace Naděje 1993-2004" (N=2110). Pozn: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001; n.s. p>0,05

Tabulka 2: Testové statistiky porovnání vhodnosti jednotlivých modelů.
Table 2: Test statistics of assessment of model's suitability.

	R ²	df	F	Chi ²	BIC
<i>Modely</i>					
A: vzdělání jako sada dummy variables	0,012	4	6,20***		20382,66
B: A rozšířený o partnerský status jako sadu dummy variables	0,024	7	7,47***		20378,46
C: B rozšířený o pohlaví	0,027	8	7,38***		20379,54
D: C rozšířený o věk	0,066	9	16,38***		20302,48
E: D rozšířený o interakci vzdělání a pohlaví	0,069	13	11,94***		20325,47
F: E rozšířený o rodinný původ a počet dětí	0,069	15	10,37***		20340,33
<i>Kontrasty</i>					
B - A		3		27,16***	-4,2
C - B		1		6,58*	1,08
D - C		1		84,71***	-77,06
E - D		4		7,63n.s.	22,99
F - E		2		0,45n.s.	14,86

Zdroj: ČSDA "Klienti organizace Naděje 1993-2004" (N=2110). Pozn: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001; n.s. p>0,05

Regresní rovnice nejvhodnějšího modelu D vypadá takto:

$$Y (\text{počet měsíců bez zaměstnání}) = -4,21 + 22,24 * \text{neúplné základní vzdělání} + 3,59 * \text{základní} + (-2,28 * \text{středoškolské vzdělání s maturitou}) + (-1,81 * \text{vysokoškolské vzdělání}) + (-4,89 * \text{ženatý/vdaná}) + (-0,16 * \text{rozveden/rozvedená}) + 5,55 * \text{vdovec/vdova} + 7,31 * \text{pohlaví} + 0,63 * \text{věk}$$

Statistický model, v tomto případě regresní model, by měl vyjadřovat reálné vztahy ve zkoumané populaci, a proto si dovoluji uvést příklad, kde demonstruji, jaký počet měsíců bez zaměstnání bude mít reálně jedinec s danými charakteristikami (žena, věk – o 20 let více než kontrastní jedinec, neúplné základní vzdělání, vdaná) – v případě tohoto člověka to bude činit 33,05 měsíce bez zaměstnání.

4.2.2. Logistická regrese

Při využití metody logistické regrese bylo odhadnuto analogicky s OLS regresí také 6 modelů, které popisují vliv vybraných nezávislých proměnných na pravděpodobnost, že jedinec zakusí dlouhodobou nezaměstnanost v délce více než 12 měsíců. Tyto modely slouží ke komparaci s výsledky zjištěnými v modelech OLS regrese a ke konečnému testování pracovních hypotéz. Tabulka 3 reprezentuje budování těchto modelů logistické regrese při kontrole standardních chyb. Statisticky významný vliv si podrželo při budování modelů vzdělání a věk, které jsou statisticky i věcně významné napříč celým spektrem regresních modelů. Jako statisticky nesignifikantní se jeví rodinný původ, počet dětí, interakce vzdělání a pohlaví. Tyto koeficienty modelů logistické regrese podávají podobnou informaci jako modely OLS regrese.

Statisticky významnými se v modelu D ukazují proměnné vzdělání, užitě jako sada dummy variables, partnerský status (kategorie vdovec/vdova), pohlaví a věk. Všechny tyto proměnné mají tendenci významně ovlivňovat pravděpodobnost, že dotyčný člověk, který těmito charakteristikami disponuje, bude vystaven dlouhodobé nezaměstnanosti. Naopak jako statisticky nesignifikantní se jeví rodinný původ a počet dětí. Pokud má jedinec dokončené alespoň středoškolské vzdělání bez maturity, tak to pro něj znamená, že se mu nebude nijak výrazně zvyšovat pravděpodobnost dlouhodobé nezaměstnanosti v porovnání s těmi, kteří mají vzdělání vyšší. Pro jedince, který má naopak nedokončené základní vzdělání se zvyšuje logit dlouhodobé nezaměstnanosti o 1,83 a u jedince, který má dokončené základní vzdělání o 0,32 v porovnání s kontrastní skupinou. U kategorií středoškolské vzdělání s maturitou a vysokoškolské vzdělání žádné statisticky ani věcně významné rozdíly nejsou. V případě proměnné partnerský status je významnou zejména kategorie vdovec/vdova, kdy jedinec, kterému zemře manželský partner má vyšší logit dlouhodobé nezaměstnanosti o 1,25. U pohlaví se logit zvyšuje o 0,44 v případě, že dotazovaná je žena a v případě věku se u respondentů zvyšuje logit o 0,04 s vyšším věkem vždy o jeden rok.

Věcně koeficienty vzdělání znamenají, že jedinec, který bude mít nedokončené základní vzdělání, bude mít 6,23 krát vyšší pravděpodobnost dlouhodobé nezaměstnanosti v porovnání s tím, který má střední školu bez maturity a v případě jednotlivce s dokončeným základním vzděláním to bude 1,38 krát vyšší v porovnání s kontrastní kategorií. V případě žen je pravděpodobnost prožití dlouhodobé nezaměstnanosti 1,55krát vyšší než v případě mužů a u věku se jedinci zvyšuje pravděpodobnost dlouhodobé nezaměstnanosti s nárůstem věku o jeden rok vždy 1,04 krát. Zajímavá situace nastává u partnerského statusu, kdy ztráta manželského partnera z důvodu jeho smrti zvyšuje jedinci, který si tuto zkušenost prožil pravděpodobnost dlouhodobé nezaměstnanosti 3,5krát v porovnání se člověkem, který je svobodný a do manželského svazku nikdy nevstoupil. Reálně převáží efekt věku efekt pohlaví již při rozdílu 12 let a efekt základního vzdělání při rozdílu 8 let věku.

Tabulka 3: Koeficienty regresních modelů popisujících vztah počtu měsíců bez zaměstnání v závislosti na kontrolních proměnných (standardní chyby).

Table 3: Logistic regression model's coefficients for describing number of months of unemployment depending on a set of control variables (standard errors).

dlouhodobá nezaměstnanost	A	B	C	D	E	F
<i>vzdělání jako sada dummy variables</i>						
neúplné základní	1,84*** (0,38)	1,91*** (0,38)	1,86*** (0,38)	1,83*** (0,39)	1,85*** (0,44)	1,84*** (0,44)
základní / střední škola bez maturity (kontrast)	0,28* (0,11)	0,32*** (0,11)	0,3*** (0,11)	0,32*** (0,11)	0,42*** (0,12)	0,41*** (0,12)
střední škola s maturitou	0,12n.s. (0,15)	0,06n.s. (0,15)	0,04n.s. (0,15)	0,02n.s. (0,16)	0,09n.s. (0,17)	0,09n.s. (0,17)
vysokoškolské	-0,06n.s. (0,47)	-0,15n.s. (0,47)	-0,16n.s. (0,47)	-0,2n.s. (0,48)	0,01n.s. (0,49)	0,02n.s. (0,49)
<i>partnerský status jako sada dummy variables</i>						
svobodný/ná (kontrast)		0,33* (0,16)	0,28n.s. (0,16)	0,01n.s. (0,17)	0,03n.s. (0,17)	0,05n.s. (0,18)
ženatý/vdaná rozvedený/rozvedená		0,49*** (0,11)	0,48*** (0,11)	0,07n.s. (0,12)	0,06n.s. (0,12)	0,04n.s. (0,14)
vdovec/vdova		1,79*** (0,46)	1,69*** (0,46)	1,25** (0,47)	1,22** (0,47)	1,21* (0,47)
pohlaví (žena = 1)			0,33* (0,16)	0,44** (0,17)	1,04*** (0,27)	1,03*** (0,27)
věk (datum narození)				0,04*** (0,01)	0,04*** (0,01)	0,04*** (0,01)
<i>interakce vzdělání a pohlaví</i>						
neúplné základní X pohlaví					-0,48n.s. (0,98)	-0,49n.s. (0,98)
Základní X pohlaví					-0,98** (0,37)	-0,98** (0,37)
středoškolské s maturitou X pohlaví					-0,81n.s. (0,47)	-0,79n.s. (0,47)
vysokoškolské X pohlaví					(omitted)	(omitted)
rodinný původ (ordinální; 1-3)						0,03n.s. (0,09)
počet dětí (ordinální; 1-6)						0,02n.s. (0,05)
konstanta	-1,14*** (0,07)	-1,41*** (0,09)	-1,42*** (0,09)	-2,1*** (0,13)	-2,17*** (0,14)	-2,22*** (0,19)

Zdroj: ČSDA "Klienti organizace Naděje 1993-2004" (N=2110). Pozn: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001; n.s. p>0,05.

Pozn: Použitou metodou je logistická regrese.

Tabulka 4 vyjadřuje porovnání vhodnosti modelů dle testových statistik GOF, BIC a LR Chi². Jako nejvhodnější model se jeví model D, který má nejnižší statistiku BIC, která je o 54,129 bodů nižší v porovnání s kontrastním modelem C, což lze považovat za velmi silnou evidenci vhodnosti (Raftery 1995, 139). Dle statistiky GOF by však model D nejvhodnějším nebyl, avšak i tato statistika poukazuje na celkově přijatelnou vhodnost modelu D a v návaznosti na testové statistiky BIC se autor textu rozhodl s ním pracovat jako s hlavním modelem.

Tabulka 4: Testové statistiky porovnání vhodnosti jednotlivých modelů.

Table 4: Test statistics of assessment of model's suitability.

	Pseudo R ²	Chi ²	p-hodnota	df	BIC
<i>Modely</i>					
<i>GOF</i>					
A: vzdělání jako sada dummy variables	0,012	0	1,00	4	2466,732
B: A rozšířený o partnerský status jako sadu dummy variables	0,026	0,65	0,98	7	2456,148
C: B rozšířený o pohlaví	0,027	1,68	0,89	8	2459,745
D: C rozšířený o věk	0,052	9,04	0,34	9	2405,616
E: D rozšířený o interakci vzdělání a pohlaví	0,055	10,15	0,25	12	2419,231
F: E rozšířené o rodinný původ a počet dětí	0,055	9,22	0,32	14	2434,302
<i>Kontrasty</i>					
<i>LR test</i>					
B - A		33,55	0,000	3	-10,584
C - B		4,06	0,044	1	3,597
D - C		61,78	0,000	1	-54,129
E - D		X		3	13,615
F - E		X		2	15,071

Zdroj: ČSDA "Klienti organizace Naděje 1993-2004" (N=2110). Testové statistiky GOF byly vypočítány pomocí Hosmer-Lemeshow testu. X - Nelze provést LRtest z důvodu snížení počtu pozorování z 2110 na 2107 z důvodu vyřazení 3 pozorování z analýzy u interakce vysokoškolského vzdělání a pohlaví (vizte tabulku 3.)

V tabulce 3 se v modelu E a F objevuje u interakce vysokoškolského vzdělání a pohlaví pojem *omitted*, který signalizuje případ, kdy není možné odhadnout logit. Nastane specifická situace, kdy kombinace pohlaví (1) a vzdělání (5) predikuje vždy dlouhodobou nezaměstnanost (0) – to znamená, že není v datovém souboru žádný jedinec s charakteristikami pohlaví (žena) a vzdělání (vysokoškolské), který by prodělal dlouhodobou nezaměstnanost. V takovémto případě nelze pro tyto případy smysluplně odhadnout logit, což znamená, že software STATA dané případy z analýzy vyřadí, čímž se sníží vzorek o 3 případy z 2110 na 2107. Toto vynechání uvedených pozorování má za následek následnou nemožnost provedení LRtestu pro porovnání modelů E a D, respektive E a F. K porovnání těchto modelů lze však využít testové kritérium BIC (viz tabulku 4).

4.3. Interpretace výsledků OLS a logistické regrese

Výsledky prezentované v regresních modelech OLS i logistické regrese naznačují velmi silný vliv proměnných vzdělání, věk a pohlaví na dobu nezaměstnanosti bezdomovců. Podporuje to tak předpoklady vytyčené v teoretickém ukotvení tohoto textu, kdy byl jako nejvýznamnější vliv předpokládán vliv vzdělání na nezaměstnanost specifické skupiny bezdomovců. Je tedy patrné, a na základě analýzy podložené, že vzdělání má opravdu potenciál redukovat riziko dlouhodobé nezaměstnanosti a člověk, který dosahuje vyššího vzdělání má v zásadě menší dobu strávenou bez zaměstnání. Tento fakt může být zapříčiněn jednak lepším uplatněním jedinců s vyšším vzděláním na trhu práce a jednak také stabilnějšími pracovními pozicemi, které jednotlivci zaručují dlouhodobější setrvání na dané pracovní pozici. V analyzovaném datovém souboru se však projevila mírně odlišná tendence ve srovnání s teoriemi vytvářenými pro střední třídy. Lze částečně tvrdit, že čím vyšší vzdělání, tím se doba jedince s daným stupněm vzdělání snižuje, ale u specifické populace bezdomovců platí následující trend. Pokud má jedinec dokončené minimálně středoškolské vzdělání bez maturity (výuční obor), tak je ve výhodě oproti těm se základním, respektive nedokončeným základním vzděláním, avšak lidé se vzděláním vyšším než středoškolským bez maturity již statisticky významně nižší míru nezaměstnanosti (v porovnání s kontrastní kategorií) nevykazují. U bezdomovců tedy „stačí“ mít výuční obor a dále se již efekt vzdělání na snížení nezaměstnanosti výrazněji neprojevuje. V teoretickém backgroundu by bylo předpokládáno jako jasně nejvýhodnější vysokoškolské vzdělání, ale to se v analýze vzorku bezdomovců nepotvrdilo. Jedním z možných vysvětlení je následující úvaha. V případě, kdy se jedinec dostane „na ulici“, ztrácí vysokoškolský diplom svou symbolickou hodnotu, protože je pravděpodobné, že takový člověk ztratí většinu svých přátel, kteří si jej již nebudou chtít ponechat ve své sociální síti. To se pojí se ztrátou statusu daného jedince, dále má méně prostředků na to se udržovat (vzhled apod.), což se odráží na ztrátě postavení a prestiže. V konečném důsledku to znamená, že negativa pojící se s životem na ulici jasně převáží pozitiva spojená s vysokoškolským vzděláním a to ztrácí v této specifické situaci svou hodnotu.

První hypotézu lze tedy částečně přijmout s přihlédnutím ke specifčnosti daného trendu v případě populace klientů organizace Naděje.

Druhá hypotéza se týkala vlivu manželského svazku na případnou délku nezaměstnanosti u daného jedince. Z analýzy je patrná mírná tendence poklesu délky nezaměstnanosti u těch, kteří jsou současně v manželském stavu (OLS). V případě logistické regrese se jako významný ukázal efekt ovdovění, kdy lidé, kteří zažili ztrátu manželského partnera z důvodu jeho smrti, měli vyšší pravděpodobnost dlouhodobé nezaměstnanosti. Jako kontrastní kategorie byla u obou regresních analýz zvolena kategorie svobodný/svobodná, v níž byla zahrnuta pozorování pro jedince, kteří nemají žádnou zkušenost s manželstvím. Z výsledků obou analýz se ukazuje ztráta partnera jako zásah do života daného jedince, jenž ovlivní i délku jeho nezaměstnanosti, kdežto naopak manželský svazek poskytuje člověku určité benefity, jež mu mohou napomoci k nižší míře nezaměstnanosti. Na základě výše uvedených zjištění lze druhou hypotézu přijmout s tím, že lidé, kteří žijí mimo manželský svazek či přišli o partnera, vykazují v průměru vyšší míru nezaměstnanosti v porovnání s jedinci, kteří jsou v manželském svazku.

Třetí hypotéza se zaměřuje na genderové aspekty nezaměstnanosti bezdomovců, kdy vychází z teoretického předpokladu vyšší nezaměstnanosti žen v porovnání s muži z důvodu možné diskriminace žen na pracovním trhu. Zjištění plynoucí z analýzy tomuto závěru nasvědčují. Výsledky z OLS regrese i z logistické regrese mluví v neprospěch žen a vyjadřují vyšší míru nezaměstnanosti žen v porovnání s muži v populaci klientů organizace Naděje. Tato zjištění nasvědčují existenci genderové diskriminace na trhu práce, a i když se často volá po genderové rovnosti, tak stále existují mechanismy, které ženám přisuzují méně stabilní pracovní pozice, což se odráží v délce nezaměstnanosti. Pro datový soubor týkající se klientů organizace Naděje, můžeme tedy třetí hypotézu potvrdit.

Čtvrtá hypotéza se zaměřuje na vztah ageismu a nezaměstnanosti bezdomovců. Stejně jako platí diskriminace na trhu práce z důvodu rozdílného pohlaví, platí tak i diskriminace na základě věku. Zjištění z provedené analýzy potvrzují hypotézu čtyři a naznačují neustálou existenci upřednostňování mladších jedinců na trhu práce v komparaci s lidmi staršími. Jak u OLS regrese, tak i u logistické regrese se s každým rokem věku člověka navíc zvyšuje i míra či pravděpodobnost dlouhodobé nezaměstnanosti. Věk se ukázal jako jeden z hlavních a statisticky velmi významných činitelů při vysvětlování nezaměstnanosti bezdomovců.

Pátá a šestá hypotéza se zaměřovaly na rodinné zázemí jedince a následný efekt na délku nezaměstnanosti. Proměnné rodinný původ a počet dětí se ukázaly jako statisticky i věcně nesignifikantní a nelze na základě jejich využití v analýze potvrdit pátou a šestou hypotézu. Obě domněnky tedy musí být zamítnuty. Předpokládaný efekt redukce nezaměstnanosti při vyšším počtu dětí, které dotyčný má, se nepotvrdil. Koefficienty regresních modelů naopak naznačují tendenci velmi mírného zvyšování pravděpodobnosti výskytu dlouhodobé nezaměstnanosti těch, kteří mají více dětí (logistická

regrese), ale naopak se počet měsíců nezaměstnanosti v případě OLS regrese snižuje. Všechny tyto výsledky týkající se vlivu počtu dětí na zaměstnaneckou historii jedinců se však ukázaly být jako statisticky nesignifikantní a není předpokládán ani jejich reálný účinek. V porovnání s efekty vzdělání, věku, či pohlaví je vliv počtu dětí zanedbatelný a nevýznamný. Na základě provedené analýzy tedy musí být hypotéza pět zamítnuta. Co se týče vlivu rodinného původu na míru nezaměstnanosti klientů organizace Naděje, tak koeficienty regresních modelů OLS regrese i logistické regrese naznačují mírný negativní vliv neúplnosti rodiny na nezaměstnanost, avšak tento efekt je statisticky nesignifikantní. Tento efekt se projevuje zejména u jedinců, kteří prošli ústavní péčí reprezentovanou v tomto případě dětským domovem (nejvyšší kategorie; viz popis proměnné), ale i přesto nelze tato zjištění interpretovat jako statisticky ani věcně významná.

Nejnižší míru nezaměstnanosti mezi klienty organizace Naděje bude tedy vyjadřovat člověk, jenž bude mužského pohlaví s minimálně středoškolským vzděláním bez maturity, v manželském svazku a co možná nejnižším věkem.

5. Diskuse a závěr

Autor v předkládané stati vycházel z teoretického ukotvení, které se vztahovalo k celospolečenským mechanismům diskriminace (genderová perspektiva, ageismus) a problematice nezaměstnanosti obecně. Tyto předpoklady se pokusil přenést do specifického prostředí bezdomovců, konkrétně na datový vzorek pocházející od klientů organizace Naděje v Praze. Na základě teoretických předpokladů (teorie vytvářené pro situaci střední třídy), které se na danou problematiku vztahují, bylo postulováno, že na nezaměstnanost bude mít redukční efekt zejména nejvyšší ukončené vzdělání a naopak efekt zvyšování míry nezaměstnanosti bude v případě proměnné pohlaví a věk. Za těmito předpoklady se skrývá genderová a věková diskriminace. Provedená analýza bohužel přispívá k výše uvedeným předpokladům a poukazuje na fakt, že ačkoli bychom rádi, nebo to alespoň často slyšíme od politiků, dosáhli co možná nejvyšší rovnosti na trhu práce ať už z pohledu genderové, či věkové perspektivy, tak stále tato prohlášení zůstávají pouze toužebným přáním na papíře či omamným lákadlem politiků v předvolebních kampaních, které se však neshodují s reálným stavem.

Můžeme tedy závěrem poukázat na fakt, že tendence fungující v celospolečenském měřítku jsou patrné i u této specifické populace bezdomovců. Bezdomovectví, tedy stav, kdy člověk nemá přístřeší, lze považovat za akcelerační negativ pojících se s trhem práce, jež zvyšují nezaměstnanost a přispívají k dlouhodobé nezaměstnanosti, která se často stává neřešitelným problémem pro jedince, již se už tak nacházejí v nezáviděníhodné situaci. Je však důležité zmínit, že v případě efektu vzdělání na jedincovu dobu bez zaměstnání nelze aplikovat teorie pro střední třídy bez určité úpravy. Lze z výsledků vyzorovat výhodu těch, kteří mají výuční obor, v porovnání s lidmi, kteří mají jen základní vzdělání, či vzdělání základní dokončené nemají. Avšak v případě bezdomovců, kteří mají vzdělání vyšší než středoškolské bez maturity, již statisticky ani věcně

významný rozdíl nepozorujeme. V tomto bodě se situace klientů organizace Naděje odlišuje od situace střední třídy, kde by bylo předpokládáno jako nejnvýhodnější ve vztahu k nezaměstnanosti vzdělání vysokoškolské, což se však v analýze nepotvrdilo. Dále nelze použít teorie týkající se rodinného zázemí a počtu dětí na specifickou populaci bezdomovců, kdy se předpokládané efekty nepotvrdily.

Provedená analýza má však samozřejmě také své metodické i technické limity. Hlavním omezením, které zároveň může zkreslovat výsledky, je omezený výzkumný vzorek a nedostatečné procentuální pokrytí kategorií všech proměnných, s nimiž je v analýze pracováno (toto omezení se týká zejména proměnné zdravotní stav, kterou by bylo velmi zajímavé v analýze zohlednit). Prezentované výsledky jsou do jisté míry ovlivněny redukcí zjišťovaných příčinných faktorů a metodou, jež byla k jejich testování zvolena. Kvantitativní analýza poskytuje vhodný nástroj pro testování hypotéz na poměrně velkém datovém souboru, ale jako nevýhoda je právě možné zkreslení výsledků z důvodu nedostatku vhodných informací. Výše uváděné interpretace je proto nutné číst s ohledem na zmíněná omezení. Ta nemusí být dána ani tak velikostí vzorku, jako spíše kontextem, ve kterém byla data sbírána. Datový soubor obsahuje pouze údaje o bezdomovectví v městě Praze, což může ovlivnit výsledky. Zjištění zde prezentovaná nelze tedy s jistotou generalizovat na celou populaci, ale pouze na populaci klientů organizace Naděje v Praze. Údaje zjištěné o bezdomovcích v našem hlavním městě mohou být odlišné od údajů, jež by pocházely z jiných koutů naší republiky. Tímto se však otevírá pole budoucím výzkumným projektům vztahujícím se k problematice nezaměstnanosti bezdomovců. Tato problematika je v současné době stále ještě nedostatečně prozkoumána a analyzována, což nabízí prostor zejména pro různé komparativní studie porovnávající vliv vybraných proměnných na nezaměstnanost bezdomovců v různých kontextech (může to být například komparativní studie porovnávající různé regiony České republiky či studie porovnávající data o bezdomovcích v České republice a jiných státech světa). Problémem takovýchto studií je vždy nesnadné zjišťování údajů o této specifické populaci z důvodu neustálé migrace lidí bez přístřeší (viz výše). Výhody předkládané studie tkví zejména v pokusu aplikovat teorie vytvářené pro střední třídy na populaci bezdomovců, vymezení jejich platnosti či naopak zdůraznění určitých omezení a neméně důležitý je také způsob analýzy dat. Využití kvantitativních technik (OLS a logistická regrese) přispívá k rozvoji tradice kvantitativního zkoumání bezdomovectví v České republice (je to nicméně pouze částečný a do jisté míry omezený pokus jak uvedenou problematiku uchopit tímto způsobem).

Pokud budeme vycházet z výše uvedených zjištění, tak se před námi otevírá nové pole sociologického bádání přinášející s sebou otázky typu: Co vše má vliv na nezaměstnanost bezdomovců? Liší se tato skupina v dané problematice od většinové společnosti? Jaký je směr, kterým je potřeba investovat zdroje a úsilí pro vyřešení problematiky nezaměstnanosti bezdomovců? Tato výzkumná problematika však také otevírá prostor diskuzi nad metodologickými problémy výzkumu bezdomovců: Jaká jsou ome-

zení výzkumu bezdomovců? Jak je lze metodologicky řešit? Jaká jsou specifika kvantitativního přístupu k dané problematice? Jaká jsou specifika kvalitativního přístupu k dané problematice? Jaká metoda je vzhledem k dostupnosti dat nejvhodnější?

Je jistě bezesporu, že je problematické získávat data o bezdomovcích, ale na bedrech sociálních výzkumníků je snažit se tyto těžkosti překonat a směřovat svoji pozornost na tuto problematiku, která je v českém kontextu stále poměrně upozadňována.

Příloha 1 – základní statistiky analyzovaných proměnných

proměnné	absolutní četnosti	procentuální četnosti
vzdělání		
nedokončené základní	33	1,56
základní vzdělání	704	33,36
středoškolské bez maturity	1056	50,05
středoškolské s maturitou	291	13,79
vysokoškolské	26	1,23
pohlaví		
muži	1902	90,14
ženy	208	9,86
partnerský status		
svobodný/á	1074	50,90
ženatý/á	252	11,94
rozvedený/á	762	36,11
vdovec/vdova	22	1,04
rodinný původ		
úplná rodina	1435	68,01
neúplná rodina	541	25,64
dětský domov	143	6,78
počet dětí		
0	1159	54,93
1	423	20,05
2	350	16,59
3	114	5,40
4	43	2,04
5 a více	21	1,00

Tabulka 5. Distribuce hodnot vybraných nezávislých proměnných.
Table 5. Distribution of values of selected independent variables.

proměnné	N	průměr	směrodatná chyba	minimum	maximum
počet měsíců bez zaměstnání	2110	17,06	30,21	0	240
věk	2110	20,01	10,63	0	48

Tabulka 6. Základní popisná statistika vybraných proměnných.
Table 6. Descriptive statistics of selected variables.

Popisná statistika proměnné věk je specifická s přihlédnutím k úpravě této proměnné pomocí metody centrování (vizte text)

Použité zdroje

BUCHTOVÁ, Božena (2002): *Nezaměstnanost, psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada Publishing.

COLEMAN, James S. (1988): Social Capital in the Creation of Human-Capital. *American Journal of Sociology*, č. 94, s. 95–120.

ELIŠKOVÁ, Zdeňka (2008): Funkčnost neúplné – rozvedené rodiny ve vztahu k dítěti. *Prevence úrazů, otrav a násilí*, roč. 4, č. 2, s. 139–148.

ENTNER WRIGHT, Bradley R. (1998): Behavioral Intentions and Opportunities among Homeless Individuals: A reinterpretation of the Theory of Reasoned Action. *Social Psychology Quarterly*, roč. 61, č. 4, s. 271–286.

HAGESTAD, Gunhild O. a UHLENBERG, Peter (2006): Should We Be Concerned About Age Segregation?: Some Theoretical and Empirical Explorations. *Research on Aging*, roč. 28, č. 6, s. 638–653.

HEJNAL, Ondřej (2011): Etnografie (extrémní) chudoby: Teoretické a empirické implikace výzkumu bezdomovců. *AntropoWebzin 3/2011*, s. 171–176.

HOLPUCH, Petr (2011): Bezdomovectví jako přístup k životu. *Biograf*, roč. 54 (<http://www.biograf.org/clanky/members/clanek.php?clanek=v5401>, 30. 10. 2012).

HRADECKÝ, Ilja (2005): *Profily bezdomovství v České republice. Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé*. Praha: Tématická zpráva 2005 zpracovaná pro Evropskou observatoř bezdomovství.

HRADECKÝ, Ilja (2006a): *Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2006: Politická část*. Praha: Zpráva 2006 zpracovaná pro Evropskou observatoř bezdomovství.

HRADECKÝ, Ilja (2006b): *Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2006: Statistická část*. Praha: Zpráva 2006 zpracovaná pro Evropskou observatoř bezdomovství.

HRADECKÝ, Ilja (2008): Building Capacity of Homeless Services in the Czech Republic. *European Journal of Homelessness 2/2008*, s. 177–190.

HRADECKÝ, Ilja a kol. (2007): *Definice a typologie bezdomovství: zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR*. Praha: Naděje o.s.

KEMP, Peter A., MACKAY, Daniel a LYNCH, Emily (2001): *Structural trends and homelessness: a quantitative analysis*. Edinburg: The Stationery office.

KOSOVÁ, Petra, OMELKOVÁ, Lenka a SEDLÁČEK, Petr (2004): *Bezdomovectví v hlavním městě Praze*. Praha: Městské centrum sociálních služeb a prevence.

LISÁ, Helena (2010): Globální ekonomická krize, inovativní politiky trhu práce a role služeb zaměstnanosti. *Fórum sociální politiky 2/2010*, s. 27–28.

MAREŠ, Petr (2000): Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*, roč. 36, č. 3, s. 285–297.

MAREŠ, Petr (2002): *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: SLON.

MAREŠ, Petr (2006): *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

MAREŠ, Petr a SIROVÁTKA, Tomáš (2008): Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie) – koncepty, diskurz, agenda. *Sociologický časopis*, roč. 44, č. 2, s. 271–294.

MAREŠ, Petr, SIROVÁTKA, Tomáš a VYHLÍDAL, Jiří (2003): Dlouhodobě nezaměstnaní – životní situace a strategie. *Sociologický časopis*, roč. 39, č. 1, s. 37–54.

MUSIL, Jiří (2008): *Sociální a kulturní soudržnost v diferencované společnosti*. Praha: CESES FSV UK.

RAFTERY, Adrian E. (1995): Bayesian Model Selection in Social Research. *Sociological Methodology*, roč. 25, s. 111–63.

SIROVÁTKA, Tomáš (1995): *Politika pracovního trhu*. Brno: Masarykova univerzita.

ŠMÍDOVÁ, Iva (2009): Genderovaná volba práce: statusové šance a vzdělávací rozhodovací strategie. *Sociologický časopis*, roč. 45, č. 4, s. 707–726.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta (2009): *Bezdomovci a sociálně patologické jevy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta, LUPTÁKOVÁ, Marina a KOPOLDOVÁ, Bedřiška (2008): *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, závěrečná zpráva.

TOUŠEK, Ladislav (2009): *Analýza situace "bezdomovců" v Plzni včetně identifikace jejich počtu*. Plzeň: Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu při Katedře antropologických a historických věd Západočeské univerzity v Plzni (CAAT).

VARGA, Ladislav (2005): *Bezdomovství z hlediska kvantifikovatelnosti získaných dat*. In: Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS. Praha.

VAŠÁT, Petr (2012): Studium bezdomovectví v USA: Inspirace pro výzkum v České republice. *Český lid*, roč. 99, č. 2, s. 129–149.

YANOS, Philip, FELTON, Barbara a TSEMBERIS, Sam (2007): Exploring the role of housing type, neighborhood characteristics, and lifestyle factors in the community integration of formerly homeless persons diagnosed with mental illness. *Journal of Mental Health*, roč. 16, č. 6, s. 703–717.

Summary

The study presented here deals with the issue of unemployment in a selected population of homeless persons. Through the use of OLS and logistic regression statistics methods, data was analyzed regarding the clients of the Naděje organization, one of the largest organizations dealing with the homeless in the Czech Republic. In the analysis, emphasis is placed primarily on unemployment among this specific population and, more specifically, on factors influencing this unemployment. The factor of highest level of education reached has been chosen as the primary variable accounting for homelessness. The relationship between education and the duration of unemployment is verified by inspecting a set of independent variables, including gender, age, partner status, family origin, number of children and so on. The analysis itself contains two phases. The first phase uses the OLS regression method, which works with six models and a set of illustrative variables based on the theoretical grounds of the research. The second phase encompasses the analysis of an identical data set (while using the same models and variable as in the OLS regression method) by means of logistic regression. The subsequent findings from both statistical analyses are then compared and serve as either affirmation or negation of the working hypotheses.

The author has based this work on theoretical grounds relating to the majority population, i.e. primarily the middle class, and has attempted to compare findings from analyses focused on the majority population. The complete analysis, to a large degree, con-

firms the theoretical assumptions in this selected population of homeless individuals (clients of the Naděje organization) mainly regarding ageism, gender discrimination, or the influence of education on the duration of time spent unemployed. In applying these theories to a homeless population, the author has attempted to highlight the situations under which these theories will prove valid or invalid. One of the limitations found is the impact of education on time spent unemployed. It is assumed in general theories that the higher an individual's education, the shorter his/her duration of unemployment will be. This trend, as applied to the homeless, was partially confirmed; however, it is necessary to take into consideration the fact that this trend ends at the level of individuals who have not completed secondary-school education. This means that clients of the Naděje organization who have completed at least a vocational degree or secondary school are not at any higher risk of long-term joblessness than those individuals who have completed levels of higher education. Theories on the middle class should show that the best (or most statistically distinct) level of education is the completion of a higher education, although this was not confirmed in the analysis. The negative effect of homelessness therefore outweighs the benefits connected to possessing a higher-education degree. Furthermore, theories concerning family situation and number of children are also invalid where the homeless are concerned, as these assumed effects were also not confirmed by the analysis.

The completed analysis, however, does have certain methodological limits in terms of the difficulty in collecting statistics on the homeless, for example while considering the constant migration of homeless persons from place to place and the barriers involved with questioning these individuals on the streets. This and other methodological limits are discussed in the conclusion of the text with regard to possible future research topics connected with this issue.